

Forough and Simin willed to breaking tradition

DOI: 10.22111/jllr.2021.28040.2423

Hojatollah Omidali |

1-Assistant Professor of Persian language and literature Department, University of Arak, Arak, Iran.

Articl history: Received date: 2018-12-17; Revised date: 2021-5-12 ; Accepted date: 2021-6-15

Abstract

Breaking Traditions One of the prominent features of contemporary literature is that each of the literary writers has somehow tried to modernize and break the traditions. In the contemporary period, Forough Farrokhzad and Simin Behbahani are the most famous female poets in this field. The purpose of this study is to analyze and analyze the traditions of these two poets, focusing on their feminine traditions in their poetry. An analytical research method - comparative study of Forough and Simin's poems from the perspective of feminine traditions has been studied. The high frequency of feminine traditions in the poetry of these two poets was analyzed and compared in three main areas: the problem of woman, the problem of love and the problem of language. Women are the most important issue in the poetry of these two poets, and they have tried to convey their religion to their fellow men, and in this respect they have shown womanhood in their poems, both through feminine language and love. Women's sportswear.

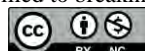
Keywords: Contemporary Poetry, Female Tradition, Forough Farrokhzad and Simin Behbahani

1-Introduction

Contemporary Iranian poetry is the result of tradition, modernism and metamorphosis, the source of which must be sought after the Constitutional Revolution. Breaking the tradition is one of the main features of contemporary culture. "Manifestations of this feature manifest themselves at all levels and layers of society and culture." (Zarghani, 1387: 39) The tradition of classical poetry was broken in the contemporary period, both in terms of content and form. Nima Yoshij is one of the complete manifestations of tradition-breaking in contemporary poetry. He changed not only the external and external form of the poem but also the internal form, the quality of the illustration, the thematic techniques, and how the language was used. Forough Farrokhzad is another manifestation of the breaking of tradition in contemporary poetry. She is a pioneer in the field in which contemporary female poets have painted their dream utopia. Simin Behbahani, along with Forough Farrokhzad, is one of the most famous contemporary poets who has a special style and look with a special attitude in composing poetry, which contains breaking tradition and innovation.

Cite this article: Journal of Lyrical Literature Researches, Vol. 20, No.39, 2022, pp.45-64. Publisher: University of Sistan and Baluchestan. Title of paper: " Forough and Simin willed to breaking tradition ". The Author: Omidali.H.

DOI: 10.22111/jllr.2021.28040.2423

2-Research Method

The research method is analytical-comparative that by examining the poetry of Forough Farrokhzad and Simin Behbahani, the break-up approaches in their poetry are described and analyzed.

3-Discussion

The effects of Forough and Simin's traditions in contemporary poetry can be examined in three main areas: 1- The issue of women 2- The issue of love 3- The issue of language

1- The issue of women is the most central content in the poems of Forough and Simin, and this breaking of their tradition is unique and frequent among contemporary poets of its kind. In her opinion, the woman has not been seen as she should be and she does her best to show the different aspects of women's lives and pains. In defense of women's rights, she strongly opposes inequalities, saying that a woman has the right to be a woman in her poetry. ... Why does a man have the right to shout but not a woman ?! Why can a man tell the secret of his heart but it is a disgrace for a woman ?! Why should a woman be silent ?! Because of the problems that exist for women, she sees everything through the eyes of men and therefore has a negative view of men. The main focus of Forough's thoughts and poems is the struggle against the patriarchal tradition that controls all the layers and components of his poetry. Simin Behbahani takes a more moderate approach than Forough, and because of her social literacy and experience, she puts aside haste. Referring to the unfavorable cultural and social situation of women, she states that the root of all these anomalies is in the traditions, the way people are educated and the existing laws, and therefore she uses her efforts to make this tradition possible. Eliminate cumbersome items.

2- The issue of love is another tradition of Forough and Simin in contemporary poetry. Love in Simin and Forough's poems is in conflict with that bloodthirsty lover and his neck and is distancing himself. Each of them denounces the wicked lover and describes it in accordance with their feminine beliefs and feelings, without trying to make him look mythical and unattainable. Forough's recklessness in composing sharp and candid poems drew a lot of criticism from him. Woman and feminine love in Forough's early collections is the physical embodiment of pleasure. In Simin's poetry, the beloved came out of the mythical and imaginary state and the relationship between the lover and the beloved became tangible and achievable. Truthfulness is evident in his poetry, and for this reason he sometimes has descriptions of these relations, all of which are beyond the norm of academic and research texts. Forough and Simin have played a major role and influence in clarifying the face of the beloved in the poetry of female poets. They have transformed the unattainable and mysterious lover of classical poetry into a physical, attainable and transparent lover.

3- The issue of language: The poetic language of Forough and Simin each have their own traditions and have brought the language of poetry closer to everyday and feminine language. In "Another Birth", Forough laid the final foundation stone for the democratization of language, after which the language of poetry breathes in a completely free air. The distinctive feature of Forough and Simin's poetic language is its feminine tone, which is obtained by contemplating the chain of words and the syntax of sentences, and the atmosphere and space of words. Forough's recklessness and frankness in describing sexual desires is a prominent feature of the feminine tradition in her poems, which has given her a poetic tone. Erotic issues also have a special effect in Simin's poetry, and for this reason, he has given his poetry a feminine language and personality.

4-Conclusion

The dominant aspect in the poems of Forough Farrokhzad and Simin Behbahani is a tradition-breaker that can be studied and analyzed in three main approaches: woman, love and language. Simin Behbahani and Forough Farrokhzad look at and describe the world from their femininity perspective, express their desires and aspirations, defend their homosexuals, and sometimes take an aggressive stance against men. The issue of women in the poems of these two poets is the focal point around which everything revolves and with their own view they have a tradition in this field. Forough cries out the pain and oppression of women in her poems and tries to be their voice, so she expresses in her poetry with unprecedented clarity that sometimes extremism and Exaggeration is also seen in it. Simin also considers the issue of women and considers herself obliged to defend women and express her teachings in this regard. In her poems, she speaks of the frustration of women and the abuse of their rights in society, in the form of prostitution, poverty, prostitution, and forced marriages, which are examples of the main components of feminism. She demands equality between men and women, minimum rights for women and citizenship. The view of love also changed in the poetry of Forough and Simin, and with the evolution of this view, the description of the beloved and the position of the beloved also took on a different face in contemporary poetry. Love was described in the relationship between a man and a woman, the origin of which was considered to be the sexual orientation of man (man and woman). The lover changed from his typical, structural and archetypal position to a human and human position that has lips, back, hands, teeth, lust, desire, desire and so on. Forough and Simin were very effective in grounding love and grounding the position of the beloved. In the poetry of those two lovers, it is part of the poet's romantic experience. In their poetry, a woman falls in love from her feminine point of view and describes her lover and talks about her bodily desires. Linguistic behavior is one of the aspects of human social behavior that this issue has a special femininity and prominence in Forough and Simin's poetry. Many of the compositions, expressions and words that these two poets have brought in their poems are appropriate to their gender and this has given a feminine tone to their poetry. Using everyday language and slang terms, referring to erotic issues and describing body parts, naming all kinds of feminine cosmetics, relying on feminine words, etc., all in creating a feminine tone and language in Forough and Simin's poetry. It has been effective and for this reason, their breaking with tradition and innovation is unique and worthy of special attention among contemporary female poets.

5- Referencess

- 1- Abedi, Kamyar, 1998, **Lonely Than Leaves (Forough Farrokhzad's Life and Poetry)**, Tehran: Jami publication.
- 2- Abu Mahboob, Ahmad, 2003, **The Green Maple Cradle: The Life and Poetry of Simin Behbahani**, Tehran: Sales publication.
- 3- Ahmadi, Babak, 2012, **Text structure and interpretation**, Tehran: Markaz publication.
- 4- Aliinejad, Malihe, **Anime's Effects on the Poems of Forough Farrokhzad, Simin Behbahani, and Tahereh Safarzadeh**, 2016, Journal of Ghanaian Language and Literature Studies, Islamic Azad University, Najafabad Branch, pp. 31-42.
- 5- Barahani, Reza, 1992, **Gold in Copper**, Tehran: Hermes.
- 6- Behbahani, Simin, 2012, **Poems Collection**, Tehran: Negah.
- 7- Behbahani, Simin, 1999, **Remembering Some People**, Tehran: Alborz.

- 8-Dastgheib, Abdolali, 2005, **Little Fairy Sea: A Review and Analysis of Forough Farrokhzad's Poetry**, Tehran: Amitis.
- 9- Dehbashi, Ali, 2004, **A Woman with a Poetry: The Simin Behbahani Festival**, Tehran: Negah.
- 10- Farsian, MohammadReza, 1999, **Gender in Vocabulary**, Master's Degree in Public Linguistics, University of Tehran.
- 11- Fotoohi Roodmejani, Mahmoud, 2011, **Stylistics**, Tehran: Sakhan.
- 12- Farrokhzad, Forough, 1997, **Divan of Forough Farrokhzad's Poems**, with Introduction by Behrouz Jalali, Seventh Edition, Tehran: Pearl.
- 13- Imami, Nasrollah, 2006, **Foundations and Methods of Literary Criticism**, Third Edition, Tehran: Jami .
- 14- Jalali, Behrouz, 1998, **Immortality at the Peak**, Tehran: Pearl.
- 15-Khaleghi Motlagh, Jalal, 1996, **Solitude in Persian Literature**, Journal of Iranian Studies, Eighth Year, Spring, No. 1, pp. 15-54.
- 16-Mahmoudi, Maryam, 2016, **The Ancient Reflection of the Mother Pattern in the Poetry of Forough Farrokhzad**, Journal of Lyrical Literature Researches, No. 28, pp. 163-158.
- 17-Molaverdi, Shahindokht, 1999, **Causes and Roots of Violence Against Women**, Journal of Women's Rights, No. 10, pp. 18-23.
- 18-Rezvanian, Qudsiyeh and Sarvnaz Malek, 2013, **The Study of the Impact of Gender on the Language of Contemporary Poetry**, Journal of Poetry Research, Fall, No. 3, pp. 70-45.
- 19-Seyed Rezaei, Tahereh, 2010, **Woman in Poetry of Parvin Etesami, Simin Behbahani and Forough Farrokhzad**, Journal of Persian Language and Literature, Fasa Eslamic Azad University, pp. 79-122.
- 20- Shafiee Kadkani, Mohammad Reza, 2011, **With Light and Mirror**, Tehran: Sokhan
- 21-Shams Langroodi, Mohammad, 1999, **Analytical History of New Poetry**, Tehran: Markaz.
- 22-Shamisa, Cyrus, 1997, **A Look at Forough Farrokhzad**, Tehran: Pearl.
- 23-Tarbiat, Sare, 2010, **Feminist Criticism of Simin Behbahani's Sonnet**, Journal of Women and Culture, Second Year, No. 5, pp. 9-18.
- 24- Zarghani, Seyed Mehdi, 2008, **Perspective of Contemporary Iranian Poetry**, Tehran: Sals publication.
- 25- Zarghani, Seyed Mehdi, 2011, **An Analysis of the Interaction of Three Contemporary Female Poets with an Example of the Iranian Traditional Cultural Tradition**, Journal of Research in Iranian Women and Literature, No. 20, pp. 229-250.

فروغ و سیمین، اراده معطوف به سنت‌شکنی

امیدعلی حجت‌اله^۱ ✉

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اراک، اراک، ایران. رایانامه: h-omidali@araku.ac.ir

چکیده

شکستن سنت‌ها یکی از ویژگی‌های بارز ادبیات معاصر است که هر کدام از شاعران و نویسندگان به نحوی تلاش کرده‌اند با شکستن سنت‌ها دست به تجدد و نوآوری بزنند. در دوره معاصر فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی از مشهورترین شاعران زن در این حیطه می‌باشند. این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل سنت‌شکنی‌های این دو شاعر، در پی پاسخ به این سوال اصلی است: سنت‌شکنی در شعر فروغ و سیمین در چه حوزه‌هایی از روساخت و زیرساخت اشعار آن‌ها نمود یافته است؟ با روش تحقیق تحلیلی - مقایسه‌ای مجموعه اشعار فروغ و سیمین از منظر گریز از سنت‌های رایج زمان خود، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است که این امر در سه محور اصلی زن، عشق و زبان تحلیل و بررسی و مقایسه شده است. زن مهمترین مسأله در شعر این دو شاعر است و آنها تلاش کرده‌اند که دین خود را به هم‌نوعان خود ادا کنند و در این راستا زن بودن را در اشعارشان به نمایش گذاشته‌اند هم از طریق زبان زنانه و هم عشق‌ورزی‌های زنانه. عشق در شعر سیمین و فروغ همراه با عواطف و احساسات خالصانه زنانه بیان شده است و از آن توصیفات کلاسیک و اسطوره‌ای فاصله گرفته است. استفاده از واژه‌ها و اصطلاحات مورد استفاده زنان و توصیف اعضای بدن و لوازم آرایش و ذکر مسائل اروتیک از اصلی‌ترین جنبه‌های زبان زنانه در شعر فروغ و سیمین است.

کلیدواژه‌ها: شعر معاصر ایران، سنت‌شکنی زنانه، فروغ فرخزاد، سیمین بهبهانی.

۱. مقدمه

شعر معاصر ایران حاصل سنت‌شکنی‌ها، نواندیشی‌ها و دگرذیسی‌هایی است که منشأ آن را از انقلاب مشروطه به بعد باید جستجو کرد. سنت‌شکنی یکی از ویژگی‌های اصلی فرهنگ معاصر است. «مظاهر این ویژگی در همه سطوح و لایه‌های جامعه و فرهنگ، خودش را نشان می‌دهد». (زرقانی، ۱۳۸۷: ۳۹) سنت شعر کلاسیک هم در بعد محتوایی و هم در بعد فرمی در دوره معاصر شکسته شد. نیما یوشیج از مظاهر کامل سنت‌شکنی در شعر معاصر است. او نه تنها در فرم بیرونی و ظاهری شعر که در فرم درونی، کیفیت تصویرآفرینی، شگردهای مضمون‌پردازی و چگونگی استفاده از زبان هم تغییر ایجاد کرد. فروغ فرخزاد هم مظهر دیگری از سنت‌شکنی در شعر معاصر است. او پیشرو جریانی است که شاعران زن معاصر در آن به ترسیم

آرمان‌شهر رویایی خود پرداخته‌اند. «اگر از دیدگاه هنری بنگریم هیچ روشنفکری بهتر از فروغ به ستیزه با سنت برنخاسته است؛ دیگران شعار داده‌اند و دشنام و اگر به تحلیل سبک‌شناسیک آثارشان بپردازیم در جدال با سنت خود گرفتار تناقض‌های خنده‌آوری نیز شده‌اند.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۰: ۵۶۹) سیمین بهبهانی نیز در کنار فروغ فرخزاد از شاعران پرآوازه معاصر است که با نگرشی خاص در سرودن شعر سبک و نگاه خاص خود را دارد که حاوی سنت‌شکنی و نوآوری است.

۱-۱- بیان مسأله و سوال تحقیق

جریان‌ساز بودن فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی در شعر معاصر نشان از آن دارد که شعر این دو تن حاوی محتوا و ساختاری است که مخاطبان زیادی را جلب کرده و بر سر شوق و التذاذ نشانده است. نوآوری و سنت‌شکنی آبخشور اصلی و جذاب و فریبای شعر آن دو است. مقایسه شعر آنها از منظر سنت‌شکنی نمایانگر شباهت‌ها، تفاوت‌ها و جایگاه آن دو، در بین شاعران زن معاصر است. سوال اصلی پژوهش این است که سنت‌شکنی در شعر فروغ و سیمین در چه حوزه‌هایی از روساخت و زیرساخت اشعار آنها نمود یافته است؟

۱-۲- روش تحقیق

روش تحقیق، تحلیلی-مقایسه‌ای است که با بررسی شعر فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی، رویکردهای سنت‌شکنی در شعر آنها توصیف و تحلیل می‌شود.

۱-۳- هدف و ضرورت تحقیق

هدف تحقیق یافتن پاسخی مناسب برای پرسش اصلی تحقیق است. با توجه به بیان مسأله، بحث درمورد چگونگی سنت-شکنی‌ها در شعر فروغ و سیمین ضرورت دارد تا ابعاد فکری و ادبی این دو شاعر جریان‌ساز زن معاصر بهتر آشکار و تشریح شود.

۱-۴- پیشینه تحقیق

تحقیقات زیادی درباره شکستن سنت‌ها و نوآوری در شعر معاصر انجام گرفته است که هر کدام از منطری زوایای مختلف آن را مورد کاوش قرار داده‌اند. از مهم‌ترین پژوهش‌های قابل ذکر در ارتباط با موضوع این تحقیق به این موارد می‌توان اشاره کرد؛ کتاب‌ها: گهواره سبز افرا (ابومحبوب، ۱۳۸۲)، جاودانه زیستن در اوج ماندن (جلالی، ۱۳۷۷)، زنی با دامنی شعر (دهباشی، ۱۳۸۳)، تنهاتر از برگ (عابدی، ۱۳۷۷)، نگاهی به فروغ فرخزاد (شمیسا، ۱۳۷۶)، مقالات: الف) تحلیل تعامل سه زن شاعر با نمونه‌ای از سنت فرهنگی رایج ایرانی (زرقانی، ۱۳۹۰)، که نویسنده طرز برخورد سه شاعر را با سنت فرهنگی مردانه بررسی می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که اعتصامی نماینده رویکرد اعتراضی شاعرانی است که هرگز نتوانستند از حصار پولادین سنت فراتر روند و بهبهانی نماینده شاعرانی که پای در دل سنت دارند و گامی بیرون از آن و فرخزاد نماینده شاعرانی که به اعتراض و اصلاح بسنده نکرده‌اند و رویکردی عصیان‌گرانه و سنت‌شکنانه دارند. ب) بررسی تاثیر جنسیت بر زبان زنان شاعر (رضوانیان، ۱۳۹۲) نویسنده پس از بحث‌هایی در زمینه جامعه‌شناسی زبان و زبان‌شناسی اجتماعی و ذکر نمونه‌هایی از شعر شاعران زن به این نتیجه می‌رسد که به علت وجود تفاوت میان زنان و مردان از لحاظ پایگاه اجتماعی و ممیزه‌های زیست‌شناختی، زنان شاعر به شکل قابل توجهی از واژگان جنسیت‌زده استفاده می‌کنند و در اغلب موارد، از این نوع واژگان برای بیان مضامین حسی-عاطفی و اعتراض به وضعیت زنان در جامعه بهره می‌برند. ج) بررسی جلوه‌های آنیموس در اشعار فروغ فرخزاد، سیمین بهبهانی، و طاهره صفارزاده (علی‌نژاد، ۱۳۹۵) نویسنده پس از تفسیر و تحلیل کهن الگوی آنیموس در شعر سه تن از زنان شاعر این نتیجه را بیان می‌دارد که آنیموس در نظر شاعران زن هم منجی شاعر و هم منجی بشریت است. تکیه‌گاه و امنیت‌دهنده است. زنان به دستیابی و اتحاد با آنیموس یا نیمه پنهان وجود خود نیازمندند و در طول زندگی خود، همواره به دنبال دستیابی و یگانگی با این کهن‌الگو هستند. و) زن در شعر پروین اعتصامی، سیمین بهبهانی

و فروغ فرخزاد (سیدرضایی، ۱۳۸۹) نویسنده در این مقاله پس از مقایسه این سه شاعر و ذکر شاهد مثال‌هایی از اشعارشان به این نتیجه می‌رسد که زن در شعر پروین شخصیتی مطبوعی و سنتی دارد، در شعر فروغ زن شخصیتی است استقلال‌طلب و آرمان خواه و مدرن و سیمین زنی را معرفی می‌کند که نه کاملاً سنتی است و نه تماماً مدرن بلکه بنابر مقتضیات به هر دو جانب گرایش دارد. ه) بازتاب کهن الگوی مادر در شعر فروغ فرخزاد (محمودی، ۱۳۹۶) نویسنده کهن الگوی مادر را بحث می‌کند و بر این باور است که دو روی مثبت و منفی کهن الگوی مادر در شعر فروغ وجود دارد. و ...

۲- بحث اصلی

در میان زنان شاعر معاصر نام پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی در کنار هم بیانگر تفاوت تعامل آنها با سنت فرهنگی روزگار خودشان است. پروین شاعری است که در دل سنت ایستاده و اشعارش غالباً نشان‌دهنده باورهای زن سنتی ایران است. فروغ درست مقابل اوست یعنی او برعکس پروین در برابر سنت فرهنگی قیام کرده است. سیمین درست در میان این دو قرار می‌گیرد؛ یعنی از دل سنت فرهنگی مردسالار بیرون خزیده و آرام آرام و از سر حوصله به جدال با این سنت می‌پردازد. شتاب فروغ را ندارد و نمی‌خواهد آن چنان عصیانگریانه همه چیز را ویران کند. (رک. زرقانی، ۱۳۸۷: ۳۸۲) جلوه‌های سنت‌شکنی‌های فروغ و سیمین در شعر معاصر را می‌توان در سه محور اصلی بررسی کرد: ۱- مسأله زن ۲- مسأله عشق ۳- مسأله زبان

۱-۲- مسأله زن محوری‌ترین محتوا در اشعار فروغ و سیمین است و این سنت‌شکنی آن‌ها در بین شاعران معاصر در نوع خود کم نظیر و پر بسامد است. «فروغ از آن شاعرانی است که ذات شعرشان بر گرد یک کانون گردد و آن کانون است که تمام لایه‌ها و اجزای شعرش را شدیداً کنترل می‌کند. این کانون چیزی نیست جز مبارزه با سنت فرهنگی مردسالار. ... فروغ یک سنت‌شکن بزرگ فرهنگی است که می‌خواهد یک تنه در برابر سنت مردسالار هزار ساله قد علم کند و همه شعرش در خدمت همین هدف است و بس». (زرقانی، ۱۳۸۷: ۴۱۵)

فروغ با برجسته کردن نقش زن در اشعارش برای نخستین بار موجب مطرح شدن صدای بلند زن ایرانی در شعر معاصر شد. بارزترین چهره‌ای که در شعر فروغ دیده می‌شود زن است. شعر او بیان و نمایش درد است با خصایص زنانه. از نظر او زن آنگونه که باید دیده نشده است و تمام تلاش خود را می‌کند که زوایای مختلف زندگی و دردهای زنان را به نمایش بگذارد. او در دفاع از حقوق زن به شدت به ناپرابری‌ها اعتراض می‌کند و می‌گوید یک زن حق دارد که در شعرش زن باشد و درد های زنانه خود را بازگوید و سکوت نکند:

به لب‌هایم مزین قفل خموشی / که در دل قصه‌ای ناگفته دارم / ز پایم باز کن بند گران را / کزین سودا دلی آشفته دارم.
(فرخزاد، ۱۳۷۶: ۳۳)

فروغ با زنان ایرانی دردی مشترک دارد: «من به رنج‌هایی که خواهرانم در این مملکت در اثر بی‌عدالتی مردان می‌برند، کاملاً واقفم و نیمی از هنرم را برای تجسم دردها و آلام آنها به کار می‌برم. ... آرزوی من این است که مردان ایرانی از خودپرستی دست بکشند و به زن‌ها اجازه بدهند که استعداد و ذوق خودشان را ظاهر سازند.» (شمیسا، ۱۳۷۶: ۱۷۰)

او همه مشکلات زنان را از چشم مردها می‌بیند و به همین خاطر نگاهی منفی به مرد دارد. کانون اصلی افکار و اشعار فروغ مبارزه با سنت مردسالاری است که تمام لایه‌ها و اجزای شعر او را تحت کنترل دارد. «اگر شعر فروغ را درختی فرض کنیم، شاخ و برگ و ساقه و میوه آن عبارت است از صورخیال، عاطفه، زبان و مضمون. همگی اینها از یک ریشه تغذیه می‌کنند و آن ریشه، مبارزه با سنت دیرینه مردسالاری است. (زرقانی، ۱۳۸۷: ۴۱۵) اندیشه‌های فروغ در مجموعه‌های نخست او سطحی است. وقتی اندیشه برخاسته از عاطفه باشد، معمولاً سطحی‌تر و ضعیف‌تر است اما هنگامی که عاطفه‌ای از اندیشه برخیزد هر دو ژرفا خواهند یافت. عاطفه می‌تواند بر اساس یک تجربه محدود و اتفاقی به وجود آید و اگر شاعر بر اساس

همین مورد بخواهد حکم صادر کند و جهان بینی خود را نشان دهد، نمی‌تواند موفق شود و از یک جهان‌بینی منسجم و مستمر و عمیق بهره‌مند گردد. این موضوع در دفترهای نخستین شعر فروغ دیده می‌شود که اندیشه‌های آن برخاسته از عاطفه‌های شخصی اوست و عمق و ژرفایی ندارد:

ای زن که دلی پر از صفا داری	از مرد وفا مچو، مچو، هرگز
او معنی عشق را نمی‌داند	راز دل خود به او مگو، هرگز
در جستجوی تو و نگاه تو	دیگر ندود نگاه بی‌تابم
اندیشه آن دو چشم رویائی	هرگز نبرد ز دیدگان خوابم
دیگر به هوای لحظه دیدار	دنبال تو دربه‌در نمی‌گردم
دنبال تو ای امید بی‌حاصل	دیوانه و بی‌خبر نمی‌گردم (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۹۶)

او در شعر زیر گلایه‌های خود از مرد را این گونه توصیف می‌کند:

خلوت خالی و خاموش مرا	تو پر از خاطره کردی ای مرد
شعر من شعله احساس من است	تو مرا شاعره کردی ای مرد
آتش عشق به چشمت یکدم	جلوه‌ای کرد و سرابی گردید
تا مرا واله و بی‌سامان دید	نقش افتاده بر آبی گردید
... آه ای آنکه غم عشقت نیست	می‌برم بر تو و بر قلبت رشک
به زمین می‌زنی و می‌شکنی	عاقبت شیشه امید مرا
سخت مغروری و می‌سازی سرد	در دلم آتش جاوید مرا (همان: ۱۰۳)

شعر فروغ، تلاش برای زدودن آثار مردسالاری از چهره شعر فارسی است. او خواسته یا ناخواسته، رو در روی جریانی تاریخی قرار گرفته است. روح معترض فروغ با عاطفه پررنگ او توأمانی غریبی یافته است. او توانسته است در من فردی و معترض خود، آمال و خشم زنان جامعه خویش را جای دهد و فردیت خود را تا سطح یک من انسانی و عمومی ارتقا و توسعه دهد. زن ایرانی با آنچه در طول تاریخ تجربه کرده است و با ویژگی‌های عاطفی برجسته‌ای که دارد، در شعر فروغ حضور یافته است. فرخزاد به تنهایی، زبان گویای زن صامت ایرانی در طول قرن‌هاست ... انفجار عقده دردناک و به‌تنگ‌آمده سکوت زن ایرانی است. (براهنی، ۱۳۷۱: ۱۰۶۲) در جای‌جای اشعار فروغ نگاه منفی او به مرد مشاهده می‌شود البته این به معنای آن نیست که او هیچ‌گاه نگاه مثبتی به مرد ندارد.

سیمین بهبهانی اما نسبت به فروغ شیوه معتدل تری را در پیش می‌گیرد و به خاطر سواد اجتماعی و تجربیات خود، شتاب زدگی را کنار می‌گذارد. او با اشاره به وضع نامساعد فرهنگی و اجتماعی زنان، بیان می‌دارد که ریشه همه این ناهنجاری‌ها در سنت‌ها، طرز تربیت افراد و قوانین موجود است و از این جهت تلاش خود را به کار می‌بندد تا بتواند این سنت‌های دست و پا گیر را از بین ببرد. بهبهانی در اشعار و نیز در گفتگوها و مصاحبه‌های خود از موضوع زن و دفاع از او سخن گفته است. وی زنان و مردان را متفاوت می‌داند و هر یک را دارای وظایف و نگاه خاصی می‌بیند: «در دنیایی که زن و مرد مثل هم می‌توانند بیندیشند و تحصیل کنند قاعدتاً نباید تمایزی میان زن و مرد نویسنده یا شاعر موجود باشد، نگرش زن به جهان توام با ظرافت زنانه و مادرانه است و همین زنانگی و مادرانگی خصوصیت بارز هر اثر هنری است که پدید آورنده‌اش زن باشد. من هم با همان دید زنانه و مادرانه و با همان فطرت پرورنده به همان موضوعاتی که مردان می‌نگرند نگاه می‌کنم و تفاوتی اگر هست نتیجه تفاوت دیدها و نظرهاست». (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۴۵)

بخش مهمی از شهرت سیمین به خاطر فعالیت‌های اجتماعی اوست که به عنوان یک فعال پرانرژی و کوشا حقوق و مسائل زنان را پیگیری و تشریح می‌کند. او مشکلات زنان را در خانه و جامعه می‌بیند و با دست نهادن بر این مشکلات، به نوعی اعتراض خود را بیان و از هموعان خود دفاع می‌کند:

در خانه نشستیم با روی پری‌وار
همسایه ابلیس دیوار به دیوار
این خانه درش نیست، راه گذرش نیست
ما را به ترنجی بستند پری‌وار (همان، ۱۳۹۱: ۵۲۱)

به نظر سیمین زندگی زن حتی اگر در کاخی پر از رفاه و تجملات بگذرد وقتی عاری از آزادی و استقلال باشد پذیرفتنی نیست:

ما عار آید از کاخی که در آن
نه آزادی، نه استقلال دارم
ما این عیش از اندوه خلق است
ولی آوخ! زبانی لال دارم (همان: ۹۱)

او معتقد است که زن نباید مانند غزال خانگی اسیر خواجه باشد بلکه باید مثل آهوی دشت باشد که الفتی با حصار ندارد:

چون غزالان خانگی بندی خواجه نیستی
جان آهوی دشت را الفتی با حصار نیست (همان: ۶۵۵)

فروغ نیز این موضوع را به گونه‌ای دیگر مورد توجه قرار می‌دهد. او حلقه‌ای را که به دست زنان می‌کنند حلقه خوشبختی نمی‌داند بلکه در نگاه او حلقه بندگی و بردگی است:

دخترک خنده‌کنان گفت که چیست / راز این حلقه زر / راز این حلقه که انگشت مرا / این چنین تنگ / گرفته است به بر / راز این حلقه که در چهره او / این همه تابش و رخسندگی است / مرد حیران شد و گفت: / حلقه خوشبختی است، حلقه زندگی است / همه گفتند: مبارک باشد / دخترک گفت: دروغا که مرا / باز در معنی آن شک باشد / سال‌ها رفت و شبی / زنی افسرده نظر کرد بر آن حلقه زر / دید در نقش فروزنده او / روزهایی که به امید وفای شوهر / به هدر رفته، هدر / زن پریشان شد و نالید که وای / وای، این حلقه که در چهره او / باز هم تابش و رخسندگی است / حلقه بردگی و بندگی است. (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۱۵۲)

او با انتشار اشعار و بیان حرف‌ها و تجربه‌های شخصی خود، عقاید دردناک و متورم سکوت زن ایرانی را که باعث خفقان او شده بود، گشود و در مقابل سنت‌های جامعه قیام کرد و با بیان اسارت زن ایرانی، علیه مردان عصیان کرد و دیوارهای سنت را فرو ریخت. چرا که او مرد را مسبب اصلی اسارت زن می‌دانست:

بیا ای مرد، ای موجود خودخواه بیا
بگشای درهای قفس را
اگر عمری به زندانم کشیدی
رها کن دیگرم، این یک نفس را (همان: ۹۳)

این شعر، بانگ و فریادی است بر سر همه مردان سنت‌گرای ایرانی که سیاست مردمدارانه را در پیش می‌گیرند. فروغ در دوره نخستین شاعری، زنی عاطفی و احساساتی و درگیر هیجانات سطحی عشق و نومییدی حاصل از آن بود. انتشار مجموعه "اسیر" اتفاقی بدیع در شعر زنانه ایران بود. "اسیر" حاصل تنش احساسات و هیجان‌های دختری نوجوان در جامعه‌ای سنتی بود که عشق، به او شهادت سنت‌شکنی داد. او ارزش‌های سنتی اجتماعی و مرزبندی‌های سنتی جنسیت را نادیده گرفت و با ذهنی سرکش از عشقی ممنوع، در جامعه‌ای اخلاق‌گرا و سنتی از تجربه‌های عاطفی زنانه سخن گفت.

از دیگر مشکلات زنان که در شعر سیمین و فروغ به آنها اشاره شده است خشونت، شکنجه و ضرب و شتم زنان است. این دو شاعر سنت‌شکن با بیان این دردها، زنان و جامعه را علیه این مشکلات تهییج می‌کنند و رد پای ستم بر زنان را در عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، روانی و ... در شعر خویش نشان می‌دهند. این نوع رفتارها و برخوردها با زنان در شعر سیمین مورد توجه و نکوهش قرار گرفته است. او در شعری نقل می‌کند هنگامی که وی سر کلاس

درس در مورد "فعل مجهول" توضیح می‌داده است دختری معترض می‌شود و براساس تجربیات زندگی خود و مادر و خواهرش تعریف تازه‌ای را از این فعل ارائه می‌دهد:

فعل مجهول فعل آن پدریست	که دلم را زرد پر خون کرد
خواهرم را به مشت و سیلی کوفت	مادرم را ز خانه بیرون کرد
شب دوش از گرسنگی تا صبح	خواهر شیرخوار من نالید
سوخت از تاب تب برادر من	تا سحر در کنار من نالید
از غم آن دو تن دو دیده من	این یکی اشک بود و آن خون بود
مادرم را دگر نمی‌دانم	که کجا رفت و حال او چون بود (بهبهانی، ۱۳۹۱: ۴۸۵)

اغلب جوامع خشونت علیه زنان را امری خصوصی و خانوادگی می‌دانند و همین نظریه پایه و اساس ادامه خشونت بدون وقفه در درون خانواده بوده است. شناخت و درک تنوع و پیچیدگی عوامل موثر در ایجاد خشونت، عامل مهم در پیشگیری، کنترل و جلوگیری موثر از خشونت است. (ر.ک. مولاوردی، ۱۳۷۸: ۱۸)

فروغ در سه مجموعه اولیه شعری خود "اسیر"، "دیوار" و "عصیان" در برابر همه قوانین و قراردادهای سنت‌های مردسالار می‌ایستد و ضمن محکوم کردن همه جانبه مردان، باکی ندارد که به مردان دهن کجی هم بکند. باور او این است که سنت مردسالار رایج در فرهنگ ایرانی، باعث رنج و آزار زنان شده است و تلاش می‌کند که دریچه‌هایی بگشاید و این دیوار هزارساله را ویران کند:

آیا زمان آن نرسیده است
که این دریچه باز شود باز باز باز
که آسمان بیارد

و مرد بر جنازه مرده خویش نماز بگزارد؟ (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۲۶۱)

وی «سعی دارد نگرش تازه‌ای را نسبت به مساله زن و ارتباط وی با مرد در ذهن مخاطب به وجود آورد و همواره در صدد است تا نگاه جامعه را نسبت به استعداد و توانایی زن دگرگون کند» (تربیت، ۱۳۸۹: ۱۲) سیمین نگاهی ویژه به زنان دارد. نگاه معتدل او زن را دوشادوش مرد و همراه او می‌خواهد نه همچون او:

ای زن چه دلفریب و چه زیبایی	گویی گل شکفته دنیایی
گل گفتمت ز گفته خجل ماندم	را کجاست چون تو دلارایی
گل چون تو کی به لطف سخن گوید	تنها تویی که نوگل گویایی
از جسم و جان و راحت خود کاهی	تا برکسان نشاط بیفزایی
گفتم ز لطف و مرحمت اما	آراسته به لطف نه تنهایی
در عین مهر، مظهر پیکاری	شمشیری و نهفته به دیبایی
ما هر دو ایم رهرو یک مقصد	بگذر زخود پرستی و خودآرایی
دستم بگیر از سر همراهی	جورم بکش به خاطر همپایی

(بهبهانی، ۱۳۹۱: ۷۴)

در نگاه سیمین زن موجودی پاک است که عشق می‌پرورد و بر بام و در این هستی بیمار، مهر می‌ریزد، شکوفا می‌کند و شکفته می‌شود. او در شعر به سرخوردگی زنان و اجحاف به حق آنان در جامعه - تن‌فروشی و فقر و فحشا و ازدواج‌های تحمیلی - اشاره می‌کند که این یادآور مولفه‌های اصلی فمینیسم است. او داشتن حداقل حقوق برای زنان و حق شهروندی را مطالبه می‌کند.

فروغ با انتشار مجموعه‌های شعری خود قیامی را جان بخشید. دفتر شعری "اسیر" گویای اسارت شاعری است که در چنگال سنت‌های خشک و خشن فرهنگی و اجتماعی به پریشانی و اضطراب دچار شده است. اعتراض و انتقاد شدید به فرهنگ مردسالاری و توجه به مسائل و عواطف زنانه و شخصی و اشاره به اعضای بدن و مسائل اروتیک با به کارگیری توصیفات، تصاویر و واژه‌های خاص زنانه و توجه ویژه به آزادی زنان از محوری‌ترین سنت‌شکنی‌های فروغ است. شعر او شعر اعتراض است؛ اعتراض به سنت‌ها و قوانین و رسوم یک سویه، اعتراض به جامعه ظالم. اندیشه‌ها و تفکرات فروغ بیانگر جنسیت شاعر است یعنی او در اشعارش خود را نماینده زن معترض ایرانی می‌داند. او «نماینده برجسته نسل روشنفکر این مرز و بوم و گزارشگر راستین صمیمی لحظه‌های زندگی این گروه بود: تنهایی، آوارگی، تسلیم و سکوت». (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۰: ۵۶۴)

۲-۲- مسأله عشق از دیگر سنت‌شکنی‌های فروغ و سیمین در شعر معاصر است. عشق در اشعار سیمین و فروغ دیگر با آن معشوق خون‌خوار و گردنگش در تضاد و در حال فاصله گرفتن است. هرکدام از این دو، آن معشوق ستمکار را تقبیح می‌کنند و متناسب با باورها و احساسات زنانه خود، آن را توصیف می‌کنند بی‌آن که تلاشی داشته باشند که او را اسطوره‌ای و دست‌نیافتنی نشان بدهند:

معشوق من / با آن تن برهنه بی شرم / بر ساق‌های نیرومندش / چون مرگ ایستاد. (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۳۴۵)

فروغ همواره نشان‌داده که شاعری است عاشق. وجود عشق در دنیای فروغ، وی را به درکی تازه و ظریف از زندگی می‌رساند. عشق، زیبایی و زشتی‌های نادیده زندگی را به او نشان می‌دهد و به او در خلق شعری مؤثر و زیبا یاری می‌بخشد. عشق در شعر فروغ روندی تکاملی دارد و بلندترین صدای شعری او عشق است. او احساسات زنانه و تجربیات شخصی خود را با دیدگاه‌های انتقادی و اعتراضی همراه می‌دارد و با لحنی صریح و جسورانه عشق صاف و بی‌آلایش زنانه را نسبت به پدیده‌های اطراف خود ابراز می‌کند و بی‌پرده و صمیمی از دوست داشتن خود می‌گوید. این نوع عاشقانه سرایی در بین زنان شاعر کم نظیر و ماهرانه است. او از عشقی که خود تجربه کرده است و در دسترسش بوده، صمیمانه و با عواطفی استوار صحبت می‌کند. دوست داشتن و عشق‌ورزی او با نقاب نیست. در واقع فروغ برای نخستین بار در شعر فارسی از احساسات نهانی زنان سخن به میان آورد و هویت دیگری را از زن در شعر نمایش داد و صداقت و جسارت زنانه را جانشین پارسایی و نفاق کرد. عشق دوران نوجوانی و حس بلوغ یکی از خاطرات شعری در زندگی اوست.

تأثیر عشق و احوال و هیجان‌های عاشقانه، در زیبایی‌های شعر فرخزاد، اندک نیست. عشق در مجموعه‌های نخست شعر فروغ سطحی و زودگذر و جسمانی است. صداقت همراه با جسارت باعث شده بسیاری از تجربیات از خلوت عاشق و معشوق خارج شود. این موضوع به سادگی و صراحت در شعر او بیان شده است. به مرور تغییر سطح اندیشه او موجب تغییر نگرش شاعر نسبت به عشق شده است. اشعار عاشقانه فروغ، با تصورات و انتظارات رایج در جامعه او تعارض داشت؛ زیرا در آنها عواطفی بیان می‌شد که در سنت عاشقی مرسوم نبود:

زندگی شاید افروختن سیگاری باشد، در فاصله رخوتناک دو هم‌آغوشی

زندگی شاید آن لحظه مسدودیست / که نگاه من، در نی‌نی چشمان تو خود را ویران می‌سازد. (همان: ۴۱۶)

بی‌پروایی فروغ در سرودن اشعاری تند و صریح، انتقادهای بسیاری را متوجه او کرد. زن و عشق زنانه در مجموعه‌های اولیه فروغ، تجسم جسمانی لذت است. فروغ در جاهای مختلف به این دیدگاه جامعه و مردان نسبت به زن و عشق اعتراض می‌کند و در شعری با عنوان "افسانه تلخ" می‌گوید:

به او جز از هوس چیزی نگفتند / در او جز جلوه ظاهر ندیدند
 به هر جا رفت در گوشش سرودند / که زن را بهر عشرت آفریدند (همان: ۸۴)

او به این نوع نگرستن به عشق و زن بسیار معترض است ولی از طرفی بی‌رغبت نیست که همچنان این بُعد لذت‌بخشی زن را برجسته کند و عشق را در التذاذ جسمانی توصیف کند:

چه مهربان بودی ای یار، ای یگانه‌ترین یار / چه مهربان بودی وقتی دروغ می‌گفتی / چه مهربان بودی وقتی که پلک‌های
 آینه‌ها را می‌بستی / و چلچراغ‌ها را / از ساق‌های سیمی می‌چیدی / و در سیاهی ظالم مرا به سوی چراگاه عشق می‌بردی / تا آن
 بخار گیج که دنباله حریق عطش بود بر چمن خواب می‌نشست. (همان: ۴۳۴)

و در شعر "چشم به راه" صراحتاً این هوا و هوس را توصیف می‌کند:

آرزویی است مرا در دل، که روان سوزد و جان کاهد / هر دم آن مرد هوسران را با غم و اشک و فغان خواهد
 به خدا در دل و جانم نیست، هیچ جز حسرت / سوختم از غم و کی باشد غم من مایه آزارش
 ... همه شب در دل این بستر، جانم آن گمشده را / زین همه کوشش بی‌حاصل عقل سرگشته به من گوید
 زن بدبخت دل افسرده، بیر از یاد دمی او را / این خطا بود که ره دادی به دل آن عاشق بدخو را
 ... لیک این قصه که می‌گوید، کی به نرمی روم در گوش / نشود هیچ ز افسونش آتش حسرت من خاموش
 می‌روم تا که عیان سازم، راز این خواهش سوزان را / نتوانم که برم از یاد هرگز آن مرد هوسران را
 شمع ای شمع چه می‌خندی به شب تیره خاموشم / به خدا مردم از این حسرت که چرا نیست در آغوشم.

(همان: ۱۱۴)

فروغ حرف‌ها و احساسات ناگفته زنان جامعه خود را چاشنی اشعارش قرار داد و توانست با احساسات زنانه امروزی، از احساساتی سخن بگوید که کسی تحمل شنیدن آن را از زبان یک زن نداشت:

می‌توان همچون عروسک‌های کوکی بود / با دو چشم شیشه‌ای دنیای خود را دید / می‌توان در جعبه‌ای ماهوت / با تنی
 انباشته از کاه / سال‌ها در لابه‌لای تور و پولک خفت / می‌توان با هر فشار هرزه دستی / بی سبب فریاد کرد و گفت / آه! من بسیار
 خوشبختم. (همان: ۳۴۲) این رفتار فروغ، بی‌انگیزه و بی‌دلیل نیست بلکه توجیه روانی دارد. او به اشکال مختلف درصدد
 معرفی زن و تمایلات زنانه بوده است.

مظاهری از این دست را در شعر وی می‌توان اعتراضی بر ضوابط مردانه در جامعه او دانست. عوامل زیادی در تکوین
 اندیشه فروغ نقش داشته است. تجربیات او از زندگی و عشق ناکام، دوری از فرزند، رفت و آمد با جماعت روشنفکران،
 آشنایی با ابراهیم گلستان و... از جمله این عوامل است. برخی معتقدند که در مجموعه‌های آخر او که هیچ‌انگاری و یأس
 فلسفی دیده می‌شود متأثر از معاشرت چند ساله شاعر با ابراهیم گلستان و نیز کسانی مثل اخوان است و رشح‌هایی از
 باورهای ابراهیم گلستان درباره یأس فلسفی و شکست اجتماعی اخوان در آخرین اشعار او دیده می‌شود. «ابراهیم گلستان به
 قدرت نجات بخشی سوشیانت نیز شک می‌کند و می‌گوید آن‌قدر معطل کرد که دیگر اسب وسیله نقلیه نیست».

(دستغیب، ۱۳۸۴: ۱۵۰)

... و زخم‌های من همه از عشق است/ از عشق، عشق، عشق/ من این جزیره سرگردان را/ از انقلاب اقیانوس/ و انفجار کوه گذر داده‌ام/ و تکه تکه شدن، راز آن وجود متحدی بود/ که از حقیرترین ذره‌هایش آفتاب به دنیا آمد ... (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۴۲۹)

چنین تأثیرپذیری‌هایی در کنار شکست‌ها و تجربه‌های تلخی که از زندگی به دست آورده نوعی یأس و ناامیدی و تاریکی در شعر او به وجود آورده است. این اندیشه‌ها و تجربیات از آبخوره‌های مختلفی در ذهن شاعر انباشته و تقویت شده و با کلام او عجین شده است. این سطح اندیشگی به مرور ژرفای چشم‌گیری می‌یابد و دیگر تابع عواطف زودگذر نیست. اگر از تنهایی و معصومیت می‌گوید دیگر مختص به او نیست بلکه صدای نوع زن است و شاعر توانسته به زیرترین لایه‌های درونی زن دست یابد.

عشق با لحن و احساس زنانه از ویژگی‌های بارز آن در اشعار سیمین بهبهانی است. او در اشعار خود به عشق رنگ و بویی زنانه بخشیده است:

خوشه خوشه عشق شد زینت دست و دامنم	نیست درخت ارغوان آه منم منم منم
برده توان و تاب را از دل کودکانه‌ام	قلقلکی که می‌دود از پر عشق در تنم
مانده به زیر پرنیان باغ شکوفه‌ام نهان	فاش چرا نمی‌کنم جامه چرا نمی‌کنم
زردی جان گرفته ام سرخی شرم را بگو	ملحفه سفید را نوک زده ام که بشکنم
... روی به آب شسته ام تن به گلاب شسته ام	شانه به مو کشیده‌ام سرمه به چشم روشنم
در بگشا که سرخوشم شور و شتاب و آتشم	شعله ولی نمی‌کشم با ادبم فروتم
گفتی اگر منی در آ تو نشدم مران مرا	با تو خوشم به یک سرا زان که تو مرد و من زنم
دم مزن از من و توئی شکوه مکن از دوئی	آنکه به جاست خود توئی و آن چه سزاست خود منم

(بهبهانی، ۱۳۹۱: ۸۵۰)

صداقت و حقیقت‌نمایی از ویژگی‌های ملموس اشعار عاشقانه سیمین بهبهانی است و به همین جهت معشوق در شعر او از حالت اسطوره‌ای و تخیلی بیرون آمد و رابطه بین عاشق و معشوق ملموس و دست‌یافتنی شد بنابراین حقیقت‌نمایی در شعر او نمود آشکاری دارد و از این جهت گاهی اوقات توصیفاتی از این روابط دارد که ذکر همه آنها خارج از عرف و هنجار متون دانشگاهی است. او در شعر زیر این‌گونه به توصیف رابطه عاشقانه می‌پردازد:

...پاک و رسوا همه را عشق به یک شعله بسوزد	تا من رسوا بنشینم
بی ادب نیستم اما پی یک عمر صبوری	با تو امشب نتوانم که شکبیا بنشینم
شمع را شاهد احوال من و خویش مگردان	خلوتی خواسته ام با تو که تنها بنشینم
من و دامان دگر از پی دامان تو؟ حاشا!	نه گیاهم که به هر دامن صحرا بنشینم
آن غبارم که گرم از سر دامن نقشانی	برنخیزم همه ی عمر و همین جا بنشینم
ساغرم، دورزان پیش لب آمدم امشب	دستگیری کن و مگذار که از پا بنشینم (همان: ۳۴۲)

او گاهی از دریچه دیگر بحث عشق را مطرح می‌کند که شیطنتهای زنانه را با خود به همراه دارد:

یارب مرا یاری بده تا سخت آزارش کنم	هجرش دهم زجرش دهم خوارش کنم زارش کنم
...در پیش چشمش ساغری گیرم ز دست دلبری	از رشک آزارش دهم وز غصه بیمارش کنم

بندی به پایش افکنم گویم خداوندش منم
 گوید میفزا قهر خود گویم بخواهم مهر خود
 هر شامگه در خانه‌ای چابکتر از پروانه‌ای
 چون بینم آن شیدای من فارغ شد از احوال من
 نکته قابل توجه در ارتباط با موضوع عشق در اشعار سیمین بهبهانی این که شاعر گاهی اوقات از عشق ورزیدن خود اظهار
 پشیمانی می‌کند و از اشتباهات خود می‌گوید:

آه! عشق ورزیدم با چگونه حیوانی
 خواب بود و بیداری اشتیاق و بیزاری
 نفرت و محبت بود انزجار و لذت بود
 وای حال قی دارم تا چه شد که در مستی
 ... آه عشق ورزیدم سکه را دو رو دیدم

این نوع اظهار نظرها نشان می‌دهد که عشق در اشعار او از لایه‌های سطحی و زودگذر تا لایه‌های عمیق و ارزشمند آن
 متغیر است او در اشعار زیر هم ندامت خود را نشان داده است:

به دشت خاطر سردم نشان پایی چند
 کتاب هستی ما را مخوان که در او نیست
 ز دوستی که در او دل بسته‌ایم دل همه عمر
 دریده دامن و آلوده جان و بی‌آرزوم
 وفا و ساده‌دلی عشق و ناشکیبایی

در مورد فروغ فرخزاد نیز گاهی اوقات به چنین اشعاری می‌رسیم که وی نیز اظهار پشیمانی می‌کند:

می‌روم تا که در آن نقطه دور
 شستشویش دهد از لکه عشق
 ... ناله می‌لرزد می‌رقصد اشک
 از تو ای چشمه جوشان گناه
 به خدا غنچه شادی بودم
 شعله آه شدم صد افسوس

او می‌گوید عشق آتشین خیلی وقت‌ها او را به وادی جنون و گناه کشانده است و تلاش می‌کند که نشانه‌های آن را از
 زندگی‌اش پاک کند:

آری این منم که در دل سکوت شب
 ای ستاره‌ها اگر به من مدد کنید
 ... من که پشت پا زدم به هر چه هست و نیست
 لعنت خدا به من اگر به جز جفا
 نامه‌های عاشقانه پاره می‌کنم
 دامن از غمش پر از ستاره می‌کنم
 تا که کام او ز عشق خود روا کنم
 زین سپس به عاشقان باوفا کنم (همان: ۱۵۰)

چون این عشق دیگر به او گرمی نمی‌بخشد:

دیگر گرمی نمی‌بخشی عشق ای خورشید یخ بسته

سینه‌ام صحرای نومیدیست خسته‌ام از عشق هم خسته

(همان: ۲۱۰)

نکته قابل ذکر این است که فروغ و سیمین در شفاف‌سازی چهره معشوق آن هم در شعر شاعران زن، نقش و تاثیر عمده-ای داشته‌اند. آنها معشوق دست‌نیافتی و رازآلود و یکسان شعر کلاسیک را به معشوق جسمانی، دست‌یافتنی و شفاف بدل ساخته‌اند.

۳-۲- مسأله زبان

یکی از جلوه‌های سنت‌شکنی و نوآوری در شعر معاصر در حیطه زبان شعری و دگرگونی کاربرد زبان در شعر است. اشعار شاعران بر اساس شیوه بیان، شگردهای کلامی و کاربرد ویژه زبان از یکدیگر متمایز می‌شوند. (احمدی، ۱۳۹۱: ۵۸) در مطالعات ادبی و زبان‌شناسی دوره معاصر یکی از حوزه‌های جامعه‌شناسی زبان تحت عنوان زبان‌شناسی جنسیت به مطالعه متغیر جنسیت بر روی کاربرد و گونه‌های زبان می‌پردازد. مسأله جنسیت در زبان بیش‌تر پدیده‌ای فرهنگی و بافت محور است. فروغ و سیمین هم هر کدام در زمینه زبان شعری سنت‌شکنی‌هایی دارند و زبان شعر را به زبان روزمره و زنانه نزدیک کرده‌اند. قبل از آنها نصرت رحمانی نوآوری قابل توجهی در این زمینه دارد. او با مهارتی درخور، زبان کوچه را به خدمت شعر درآورد و از قابلیت‌های چندگانه تصویری، عاطفی و موسیقایی این گونه زبان استفاده برد. (زرقانی، ۱۳۸۷: ۲۹۰) فروغ در "تولد دیگر" خشت نهایی دموکراتیزه کردن زبان را گذاشت و پس از او زبان شعر در هوایی کاملاً آزاد تنفس می‌کند. (ر.ک. همان: ۴۵۷) بسامد قابل توجه کاربرد زبان زنانه در شعر این دو شاعر نمونه بازاری از سنت‌شکنی در شعر معاصر می‌باشد. ویژگی بارز زبان شعری فروغ و سیمین لحن زنانه آن است که از تامل در زنجیره کلمات و نحو جملات و اتمسفر و فضای کلام به دست می‌آید. به عنوان نمونه در شعر زیر سیمین بهبهانی ماجرای مهمانی رفتن دخترش را به تصویر می‌کشد و اعتراض او را به مادرش:

چو دانستی که مهمانم به بزمی	مرا چون گل چرا زیبا نکردی
چرا با جامه‌ای رنگین و پرچین	مرا با دیگران همتا نکردی
مهمین خندید و در گوش پریچهر	نهان از من به صد افسون سخن گفت
نمی‌دانم چه گفت اما شنیدم	که در نجوا سخن از پیرهن گفت
چرا اندیشه از حالم نکردی	مگر در دیده شرمم را ندیدی
چرا خاموش ماندی چاره‌ای کن	مگر این اشک گرمم را ندیدی. (بهبهانی، ۱۳۹۱: ۳۷۲)

این نوع گفتگو و موضوع مطرح شده چیزی است که اغلب در عالم زنانه اتفاق می‌افتد که شاعر با لحن صمیمانه و شفاف تجربه خود را با مخاطب در میان گذاشته است و التذاذ او را در پی دارد. لحن زنانه هم در این شعر فروغ مشخص است:

گوشواری به دو گوشم می‌آویزم/ از دو گیلاس سرخ همزاد/ و به ناخن‌هایم برگ گل کوکب می‌چسبانم/ کوچه‌ای هست که در آنجا/ پسرانی که به من عاشق بودند، هنوز/ با همان موهای درهم و گردن‌های باریک و پاهای لاغر / به تبسم‌های معصوم دخترکی می‌اندیشند که یکشب او را/ باد با خود برد. (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۴۱۸)

توجه به کاربردهای نحوی پر بسامد در اشعار سیمین و فروغ وجوه دیگری از لحن و آهنگ زنانه را در اشعار آنها نشان می‌دهد. ساده بودن جملات و کوتاهی آنها یکی از جلوه‌های زبان زنانه در شعر آنهاست. تامل در شعر زیر به خوبی این ویژگی نحوی زبان زنانه را در شعر سیمین آشکار می‌کند:

آه ای پیک پیک شادی بخش / نامه آورده‌ای ز همسر من؟! / او که می‌گفت دوست دارم / او که می‌گفت نگسلم پیوند / او که می‌گفت باوفای توأم / او که می‌گفت نشکنم سوگند / نامه از اوست او که رفت و شکست / عهد و پیمان مهر و یاری را / او که در گوش دیگران سر داد / نغمه عشق و بی‌قراری را / نامه از اوست او که سوی رهش / باز هم چشم انتظار من است / آه می‌بخشمش که با همه عیب / پدر طفل شیرخوار من است / ... می‌تپد دل درون سینه من / نامه را واکنم؟ .. بگو چه کنم / ... چه در این نامه است هان این چیست؟! / وای ... فرمان افتراق من است / مهر و اخوردگی خط بطلان / بر من و هستی‌ام طلاق من است. (بهبهانی، ۱۳۹۱: ۳۸۲)

تامل در واژه‌های به کار رفته در شعر فروغ و سیمین ارتباط تنگاتنگی با جنسیت این دو شاعر دارد چون میان جنسیت و رفتار زبانی همبستگی‌هایی وجود دارد و به همین سبب است که زبان زنان و مردان تفاوت‌هایی با یکدیگر پیدا می‌کند که بر حسب میزان ارتباط‌های اجتماعی زنان و مردان کم و زیاد می‌شود بدین صورت که تفاوت‌ها گاهی در حد اصطلاحات و ویژگی‌های آهنگ کلام باقی می‌ماند و گاهی نیز تا سطح واژگانی، دستوری و آوایی گسترش می‌یابد. (امامی، ۱۳۸۵: ۲۸۷) بازنشاسی زبان مردان و زنان البته دشواری دارد. «تفکیک زبان مردانه از زنانه و بازنشاسی گفتار مرد از زن چندان آسان نیست. در هر زبانی برخی از سازه‌های زبانی در گفتمان یکی از دو جنس مذکر و مونث رواج بیشتری دارد. هر یک از دو جنس زن و مرد ساختارهای زبانی متفاوتی را به کار می‌برند. اگر در زبانی عناصر بر تفاوت‌های جنسی و مذکر و مونث دلالت دارند به زبان مربوط نیست؛ بلکه نتیجه ارزش‌های فرهنگی و باورهاست... ما نمی‌توانیم منکر وجود گفتار زنانه یا گونه کاربردی زنانه در زبان فارسی باشیم». (فتوحی، ۱۳۹۰: ۴۰۰)

در پژوهشی تحت عنوان "جنسیت در واژه‌ها" (فارسیان، ۱۳۷۸) پژوهشگر بر روی واژه‌ها و تاثیر جنسیت در کاربرد آنها کار کرده است و به این نتیجه رسیده است که به طور کلی در هر جامعه زبانی، مردان و زنان اصطلاحات خاص و حتی گرایش‌های ویژه خود را در کاربرد الگوها و ویژگی‌های کلام دارند. این تفاوت‌ها مجموعه‌ای از ویژگی‌های واژگانی، دستوری و آوایی را شامل می‌گردد. توجه به تفاوت‌های واژگانی و حضور واژه‌های متفاوت در گفتار زنان و مردان و چگونگی تعلق بعضی از واژه‌ها به گروه‌های مونث یا مذکر در تحلیل زبان شعر یک شاعر مهم است. بسیاری از ترکیبات و عبارات و واژگانی که سیمین بهبهانی و فروغ فرخزاد در شعر خود آورده اند، متناسب با جنسیت آنهاست و همین امر، لحنی زنانه به شعرشان بخشیده است. یکی از مسائلی که به شعر سیمین و فروغ رنگ زنانه بخشیده است مسائل ارویتیک است و از این جهت که یک زن از چنین اصطلاحات و توصیفات استفاده می‌کند حساسیت خاصی در بین مخاطبان به وجود آمد فروغ در اشعار اولیه خود با سنت‌شکنی آشکار بی پروا از خواهش‌های زنانه خود، لخت و عریان سخن به میان می‌آورد:

لخت شدم تا در آن هوای دل‌انگیز / پیکر خود را به آب چشمه بشویم
وسوسه می‌ریخت بر دلم شب خاموش / تا غم دل را به گوش چشمه بگویم (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۲۲۰)

جسارت فروغ در آوردن کلمات و تصاویر شعری خاصی باعث جذب عده‌ای از مخاطبان و نفرت عده‌ای دیگر از خوانندگان شعر او شد:

گنه کردم گناهی پر ز لذت / در آغوشی که گرم و آتشین بود
گنه کردم میان بازوانی / که داغ و کینه‌جوی و آهنین بود. (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۸۳)

خالقی مطلق می‌گوید: «اگر شعرهای نخستین فروغ اعتراض برخی از مردان را برانگیخت، از این رو بود که زنی بی‌پرده از احساسات جنسی یک زن سخن می‌گفت.» (خالقی مطلق، ۱۳۷۵: ۴۵) بی‌پروایی و صراحت فروغ در توصیف تمایلات جنسی، وجهی بارز از سنت‌شکنی زنانه در اشعار اوست که زبان شعری او را لحنی زنانه بخشیده است.

مسائل اروتیک در شعر سیمین نیز جلوه خاص خود را دارد و از این جهت به شعر او زبان و تشخیص زنانه‌ای بخشیده است. او برای بیان یکی از مشکلات زنان که تن‌فروشی است توصیفاتی بی‌پرده و ملموس از زن دارد تا این بُعد از مشکلات زنان را آشکار کند.

توصیف اعضای بدن خود از دیگر جلوه‌های سنت‌شکنی زنانه در شعر فروغ و سیمین است که تشکیل دهنده زبان زنانه آنهاست. فروغ تلاش کرده است صدای زن را در جامعه طنین انداز کند. او خود می‌گوید: «اگر شعر من یک مقدار حالت زنانه دارد خب این خیلی طبیعی است که به علت زن بودنم است.» (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۳۷) بخشی از دایره واژگانی فروغ، متناسب با جنسیت زن و پیرامون مسائلی است که یک زن در زندگی خود با آن‌ها ارتباط دارد. فروغ با این دسته از واژگان و عناصر برخورداردی عاطفی دارد آن چنان که هیچ درشتی و عدم تناسبی بین واژگان شعر او حس نمی‌شود.

از میان پلک‌های نیمه باز/ خسته دل نگاه می‌کند/ جویبار گیسوان خیس من/ روی سینه‌اش روان شده/ بوی بومی‌تنش/ در تنم وزان شده. (همان: ۷۳)

در میان بازوان من/ زیر سایبان گیسوان من/ لحظه‌ای که می‌مکد تو را/ سرزمین تشنه تن جوان من. (همان: ۷۴)

زنانه‌نویسی برجسته‌ترین ویژگی فروغ است و مصرانه تلاش دارد که شکل، صدا، محتوایی زنانه و متفاوت با صدای مردانه بیافریند و از مشکلات و حالات و روحیات خاص زنان به منظور شناساندن افکار و احساسات و حساسیت‌های زنانه سخن به میان می‌آورد. از دیدگاه نقد اخلاقی انتقادات جدی و زیادی را می‌توان متوجه فروغ کرد و با تامل در اشعار او تناقضات رفتاری و گفتاری او را می‌توان آشکار کرد و به سطحی بودن و کم عمق بودن احساسات و افکار در برخی از اشعارش پی برد که این دست از اشعار او خودبه‌خود مخاطب و جذابیتی کمتر وزودگذر و آنی دارد و اشعار ماندگار و مخاطب‌پسند فروغ اشعاری هستند که از این احساسات و تاب و تب تند فاصله گرفته است.

سیمین بهبهانی در ذکر و وصف اندام خود از فروغ بی‌پروا تر است و تصاویر شعری زیادی دارد که کانون مرکزی آنها، اعضا و اندام زن است:

خرمن زلف من کجا شاخه یاسمن کجا قهر ز من چه می‌کنی بهر تو همچو من کجا
 غنچه دهان بسته‌ای پیش لب شکفته‌ام گرمی بوسه‌ام کجا سردی آن دهن کجا
 نرگس و دیدگان من وای از این ستمگری در نگهم ترانه‌ها در نگهش سخن کجا
 (بهبهانی، ۱۳۹۱: ۵۷۸)

در کنار وصف اعضای بدن اشاره به زیورآلات و لباس و پوشش‌های زنانه از لغات و عناصر سازنده زبان زنانه در شعر فروغ و سیمین است. در برخی از اشعار فروغ، وی به عنوان یک زن می‌خواهد خود را زیباتر و دل‌فریب‌تر سازد:

شانه کو تا که سر و زلفم را در هم و وحشی و زیبا سازم
 باید از تازگی و نرمی و لطف گونه را چون گل رویا سازم
 سرمه کو، تا که چو بر دیده کشم راز و نازی به نگاهم بخشد
 باید این شوق که در دل دارم جلوه بر چشم سیاهم بخشد (فرخزاد، ۱۳۷۶: ۲۲)

در شعر زیر به آرایش کردن خود اشاره می‌کند:

عطر آوردم بر سر و بر سینه فشاندم چشمانم را نازکنان سرمه کشاندم
 افشان کردم زلفم را بر سر شانه در کنج لبم خالی آهسته نشاندم (همان: ۱۱۴)

او زیبایی و آرایش کردن و لباس پوشیدن زیبا را وسیله ای برای جلب توجه و دزدیدن نگاه مرد می‌داند:

چه بپوشم که چو از راه آید عطشش مفرط و افزون گردد
 چه بگویم که ز سحر سخنم دل به من بازد و افسون گردد (همان: ۱۳۰)

در شعر زیر از کودکی خود سخن می‌گوید با لحنی دخترانه از دل بستگی خود به زیورآلات می‌گوید:

گوشواری به دو گوشم می‌آویزم/ از دو گیلاس سرخ همزاد/ و به ناخن هایم برگ گل کوکب می‌چسبانم. (همان: ۴۱۸)
 در شعر "آن روزها" نیز باز از علائق دخترانه می‌گوید که در کودکی گونه‌های خود را با برگ‌های شمعدانی رنگ می‌زده است: ... و دختری که گونه هایش را/ با برگ‌های شمعدانی رنگ می‌زد، آه/ اکنون زنی تنهاست. (همان: ۲۹۴)

سیمین بهبهانی از وسایل منزل، پوشش و وسایل آرایشی و زینتی برای بیان زنانه اشعار خود بهره گرفته و گاه با آنها سخن گفته است. هر جای شعر او که زیورآلات و زرق و برق، فضایی زنانه و متناسب با علایق زن در شعر به وجود آورده است، لحن زنانه آن محسوس‌تر شده است. او در ابیات زیر زیورآلات را در کانون شعر قرار داده است:

تا عروس قصه درد تو باشد ساعتی گوشوار از اشک خود آویختم در گوش چشم
 (بهبهانی، ۱۳۹۱: ۵۲۳)

یا در شعر زیر:

بر پای عشق دست امیدم هر آنچه بست زنجیر آهنین شد و خلخال زر نشد (همان: ۴۷۷)
 در زیر هم به گردن بند و گوشوار اشاره می‌کند:

با خود چه کردی ای «من»؟ کز خون دل رنگین شد
 یاقوت گوش آویزت مرجان گردن بندت (همان: ۹۸۵)

گاهی نیاز به زیبایی باعث توجه زنان به لوازم آرایشی می‌شود. از همین روی وسائل آرایشی جایگاه خاصی در دایره لغات زنان دارد. سیمین بارها به وسائل آرایشی اشاره کرده است:

بده آن قوطی سرخاب مرا تا زخم رنگ به بی رنگی خویش
 بده آن روغن تا تازه کنم چهر پزمرده ز دلتنگی خویش

بده آن عطر که مشکین سازم گیسوان را و بریزم بر دوش. (همان: ۲۱)
 در شعر زیر به سرمه اشاره می‌کند:

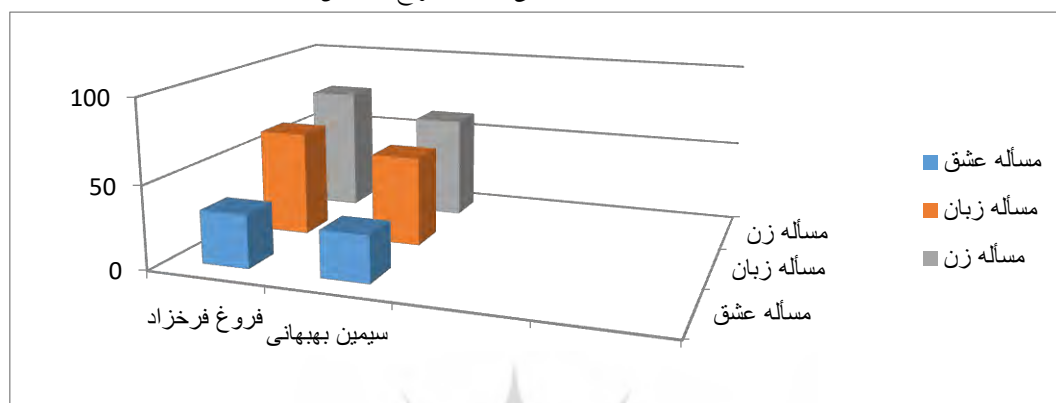
به چشم سرمه کشم تا دلت بلرزد سخت هنر بود که خدنگی بر این نشانه کشم. (همان: ۴۹)
 یا در شعر زیر از هفت قلم آرایش سخن گفته است:

رنگین کمان در من انگاره خواهد بست
 کز هفت آرایش رنگین کنم رخسار (همان: ۵۲۲)

بازتاب صدای زنانگی در شعر سیمین و فروغ، ویژگی‌های دنیای زنانه و حالات روحی و جسمی آنها را منعکس می‌کند و دربرگیرنده تمایز موجود میان روحیات زن و مرد می‌باشد. در واقع، زنانگی یکی از پرکاربردترین مؤلفه‌هایی است که سیمین با بهره‌گیری از امکانات زیبایی‌شناختی، به وفور در شعر خود استفاده می‌کند که در واقع بازتاب تجربه‌ها و صدای زنانه در ادبیات است. زنانگی در شعر او گاه در قالب روزمرگی‌های یک زن خود را نشان می‌دهد که دربرگیرنده دل‌مشغولی‌ها و دغدغه‌های خاص زنانه است که در چهره‌های مختلف نمود می‌یابد؛ از نوستالژی گرفته تا حس‌های رمانتیک و مسائل عاطفی و خانوادگی و روزمرگی‌های ممنوعه و رفتار جنسی تا بارزترین وجه بروز زنانگی - عشق و ازدواج - و تجربه‌های آبتنی و

شیر دادن فرزند و تجربه مادر بودن و ... و گاه در حوزه‌های مختلفی مانند لوازم آرایشی، لباس و پوشش‌های زنانه، اعضای بدن، علایق زنانه و... است. شعر فروغ و سیمین از این منظر بسیار قابل توجه است و نشان دهنده سبک شاعری آنهاست. گفتنی است که زبان تشخیص یافته فروغ در شعر محصول کوشش چند جانبه اوست: «نخست سادگی زبان و نزدیکی به حدود محاوره و گفتار، دیگر آزادی در انتخاب واژه‌ها به تناسب نیازمندی در گزارش دریافت‌های شخصی و کمال قدرت در احضار کلمات، سوم توسعی که در مقوله وزن قائل بود.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۰: ۵۶۶)

جدول: مقایسه سنت شکنی در اشعار فروغ و سیمین

۳- نتیجه

مسئله زن در اشعار این دو شاعر نقطه کانونی است که همه چیز حول محور آن می‌چرخد و با نگاه خاص خود در این زمینه سنت شکنی دارند. فروغ بیان دردها و مظلومیت زنان را در جای جای اشعارش فریاد می‌زند و تلاش می‌کند که صدای گویای آنان باشد از این جهت با صراحتی کم سابقه در شعر خود این مسئله را بیان می‌دارد که گاهی اوقات افراط و اغراق نیز در آن دیده می‌شود. سیمین هم مسئله زن را مدنظر دارد و خود را موظف می‌داند که از زنان دفاع کند و نظر خود را در این راستا بیان کند. او در اشعار خود به سرخوردگی زنان و اجحاف به حق آنان در جامعه اشاره می‌کند که نمونه‌ای از مولفه‌های اصلی فمینیسم است. همچنین برابری زن و مرد و داشتن حداقل حقوق برای زنان و حق شهروندی را مطالبه می‌کند. نگاه به عشق هم در شعر فروغ و سیمین دچار تحول شد و با تحول این نگاه، توصیف معشوق و جایگاه او در شعر معاصر چهره دیگری به خود گرفت. عشق در روابط زن و مرد توصیف شد که خاستگاه آن گرایش جنسی انسان (زن و مرد) دانسته شد. معشوق از جایگاه نوعی، ساختاری و کهن‌الگویی‌اش به جایگاه انسانی و بشری تغییر کرد که لب، کمر، دست، دندان، هوس، میل، خواهش و ... دارد. فروغ و سیمین در زمینی کردن عشق و زمینی کردن جایگاه معشوق تاثیر بسزایی داشتند. در شعر آن دو معشوق جزئی از تجربه عاشقانه شاعر است. در شعر آنها زن از دید زنانه خود عاشق می‌شود و معشوق را وصف می‌کند و از خواهش‌های تنانه خود حرف می‌زند. رفتار زبانی یکی از جنبه‌های رفتار اجتماعی انسان است که این مسئله در شعر فروغ و سیمین تشخیص و برجستگی زنانه خاصی دارد. بسیاری از ترکیبات و عبارات و واژگانی که این دو شاعر در شعر خود آورده اند متناسب با جنسیت آنهاست و همین امر، لحنی زنانه به شعر آنها بخشیده است. به خدمت گرفتن زبان روزمره و اصطلاحات عامیانه، اشاره به مسائل ارو تیک و توصیف اندام‌های بدن، آوردن نام انواع لوازم آرایشی زنانه، تکیه کلام‌های زنانه و ... همگی در ایجاد لحن و زبان زنانه در شعر فروغ و سیمین موثر بوده است.

۴- منابع

۱- ابومحبوب، احمد، ۱۳۸۲، گهواره سبز افرا: زندگی و شعر سیمین بهبهانی، تهران: ثالث.

- ۲- احمدی، بابک، ۱۳۹۱، *ساختار و تاویل متن*، تهران: مرکز.
- ۳- امامی، نصرالله، ۱۳۸۵، *مبانی و روش‌های نقد ادبی*، چاپ سوم، تهران: جامی.
- ۴- براهنی، رضا، ۱۳۷۱، *طلا در مس*، تهران: هرمس.
- ۵- بهبهانی، سیمین، ۱۳۹۱، *مجموعه اشعار*، تهران: نگاه.
- ۶- بهبهانی، سیمین، ۱۳۷۸، *یاد بعضی نفرات*، تهران: البرز.
- ۷- تربیت، ساره، ۱۳۸۹، *نقد فمینیستی بر غزل سیمین بهبهانی*، مجله زن و فرهنگ، سال دوم، شماره ۵، صص ۹-۱۸.
- ۸- جلالی، بهروز، ۱۳۷۷، *جاودانه زیستن در اوج ماندن*، تهران: مروارید.
- ۹- خالقی مطلق، جلال، ۱۳۷۵، *تن کامگی در ادبیات فارسی*، مجله ایران‌شناسی، سال هشتم، بهار، شماره ۱، صص ۱-۱۵.
- ۵۴.
- ۱۰- دستغیب، عبدالعلی، ۱۳۸۴، *پری کوچک دریا: نقد و تحلیل شعر فروغ فرخ زاد*، تهران: آمیتیس.
- ۱۱- دهباشی، علی، ۱۳۸۳، *زنی با دامنی شعر: جشن‌نامه سیمین بهبهانی*، تهران: نگاه.
- ۱۲- رضوانیان، قدسیه و سروناز ملک، ۱۳۹۲، *بررسی تاثیر جنسیت بر زبان شاعر معاصر*، مجله شعرپژوهی (بوستان)، پاییز، شماره ۳، صص ۴۵-۷۰.
- ۱۳- زرقانی، سید مهدی، ۱۳۸۷، *چشم انداز شعر معاصر ایران*، تهران: ثالث.
- ۱۴- زرقانی، سید مهدی، ۱۳۹۰، *تحلیل تعامل سه شاعر زن معاصر با نمونه‌ای از سنت فرهنگی رایج ایرانی*، مجله پژوهش زنان و ادبیات فارسی، شماره ۲۰، صص ۲۲۹-۲۵۰.
- ۱۵- سیدرضایی، طاهره، ۱۳۸۹، *زن در شعر پروین اعتصامی، سیمین بهبهانی و فروغ فرخزاد*، مجله زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد واحد فسا، صص ۷۹-۱۲۲.
- ۱۶- شفیعی کدکنی، محمدرضا، ۱۳۹۰، *با چراغ و آینه*، تهران: سخن.
- ۱۷- شمس لنگرودی، محمد، ۱۳۷۸، *تاریخ تحلیلی شعر نو*، تهران: مرکز.
- ۱۸- شمیسا، سیروس، ۱۳۷۶، *نگاهی به فروغ فرخزاد*، تهران: مروارید.
- ۱۹- عابدی، کامیار، ۱۳۷۷، *تنهاتر از برگ (زندگی و شعر فروغ فرخزاد)*، تهران: جامی.
- ۲۰- علی‌نژاد، ملیحه، ۱۳۹۵، *بررسی جلوه‌های آئیموس در اشعار فروغ فرخزاد، سیمین بهبهانی، و طاهره صفّارزاده*، مجله مطالعات زبان و ادبیات غنایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، صص ۳۱-۴۲.
- ۲۱- فارسیان، محمدرضا، ۱۳۷۸، *جنسیت در واژگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی*، دانشگاه تهران.
- ۲۲- فتوحی رودمجنی، ۱۳۹۰، *محمود، سبک‌شناسی*، تهران: سخن.
- ۲۳- فرخزاد، فروغ، ۱۳۷۶، *دیوان اشعار فروغ فرخزاد*، با مقدمه بهروز جلالی، چاپ هفتم، تهران: مروارید.
- ۲۴- محمودی، مریم، ۱۳۹۶، *بازتاب کهن الگوی مادر در شعر فروغ فرخزاد*، پژوهشنامه ادب غنایی، شماره ۲۸، صص ۱۶۸-۱۵۳.
- ۲۵- مولوردی، شهین‌دخت، ۱۳۷۸، *علل و ریشه‌های خشونت علیه زنان*، نشریه حقوق زنان، شماره ۱۰، صص ۱۸-۲۳.